

"Vključevanje oseb s posebnimi potrebami na trg dela"

POVZETKI OKROGLE MIZE Z DNE 19.11.2015

V praksi ugotavljamo, da imajo absolventi šol prilagojenim programov pri zaposlovanju velike težave, mnogi izmed njih nimajo zaposlitve ali pa so zaposleni le občasno, kar je pokazala tudi raziskava, ki smo jo opravili pri bivših učencih šole. Končni cilj vsakega šolanja pa je vendarle uspešna zaposlitev, zato smo se ob 70 letnici ustanovitve šole za otroke s posebnimi potrebami na območju Škofje Loke, Gorenje vasi, Poljane, Železnikov in Žiri odločili, da pripravimo okroglo mizo, katere namen je bil odpreti razpravo o problemih zaposlovanja in o možnostih zaposlitve oseb s posebnimi potrebami, konkretno oseb z motnjami v duševnem razvoju, izmenjava izkušenj ter ozaveščanje javnosti.

Na okrogli mizi smo najprej primerjalno predstavili podatke o zaposlovanju absolventov NIS in sicer iz obdobja od leta 1995 – 1999 in od leta 2000 – 2010, nato pa smo v kratkem videu prikazali, kako v šoli učimo učence delati pri praktičnem pouku oziroma pri delovni praksi, kar predstavlja začetek usposabljanja za zaposlitev.

Z razpravljavci smo se dotaknili tako področja zakonodaje kot tudi povsem konkretnih težav, s katerimi se na samem trgu dela srečujejo naši bivši učenci in tudi njihovi starši na eni strani ter delodajalci na drugi strani.

Koga smo vabili? Vabiti smo želeli vse, ki urejajo to področje, zlasti delodajalce, bivše učence šolskega programa, starše, invalidske in druge organizacije, ki zaposlujejo te osebe, CSD, Zavod za zaposlovanje in župane občin tega območja. Čeprav smo želeli privabiti delodajalce, pa je sodelovanje odklonilo kar 7 znanih podjetij, ki so v preteklosti zaposlovali absolvente naših šol. Razlogi so različni, in sicer da jih ne zaposlujejo več, ker nimajo primerne dela zanje, ker nimajo časa, ip. To smo razumeli kot znak, da je zaposlovanje teh oseb težko.

Tema je v Sloveniji zelo aktualna, zaposlovanje oseb z motnjo v duševnem razvoju je ena zahtevnejših nalog v naši družbi. Tako kot raziskovalci in praktiki, učitelji na področju šolanja ugotavljajo, da je najtežje vključevati to populacijo v šole, težave pa se prenesejo tudi na njihovo zaposlovanje, zato je širša razprava nujno potrebna.

Za identifikacijo težav pri zaposlovanju smo absolvente šol s prilagojenim programom ločili, in sicer na prilagojeni šolski program z nižjim izobrazbenim standardom in posebni program, saj je med njimi bistvena razlika. Medtem ko so prvi opravilno sposobni in iščejo delo na trgu dela kot vsi, pa se absolventi PP ne vključujejo v redne oblike dela, niti ne v invalidska podjetja, temveč se vključujejo v VDC, drugih možnosti pa praktično nimajo. Spregovorili smo o obeh populacijah ločeno, ker so težave za vsako od njih specifične.

Za vsakim iskalcem zaposlitve je **konkretna zgodba**.

Mati mladega odraslega, ki je obiskoval program NIS, je povedala njuno izkušnjo: sin je končal dvoletni program in pridobil poklic obdelovalca lesa. Opravil je tudi pripravništvo v

obsegu 300 ur. Vse je uspešno končal. Bil je zelo vesten in skrben. Samostojno se je vozil na delovno mesto. Po potrebi je bil pripravljen delati tudi 12 ur. Delal je zelo različna dela: pomival posodo, kidal sneg, opravljal pomožna dela v delavnici. Po pripravištvu je bilo vsega konec. Štiri leta je bil doma. Poslala sta nešteto prošenj in dobila vrnjena samo 2 odgovora: iz podjetij Niko in Knauf – niso ga sprejeli, prošnjo pa so »vzeli na znanje«. Ko so določeni delodajalci slišali, da je končal prilagojen program, so z njim že takoj zaključili. Odklonila sta finančno pomoč, saj se jima je šlo za to, da bi dobila delo in ne le denar. Potem je dobil službo prek občine kot komunalec. Po enem letu je dobil odpoved, čeprav je bil priden in so ga imeli radi. Bil je zelo skrben. Spet sta iskala zaposlitev in spet jo je dobil prek občine. Zdaj, ko spet dela, je zelo srečen.

Izkušnja bivše učenke: Končala je triletno poklicno šolo, smer cvetličarstvo. Dolgo časa je bila brez službe. Vedno je bil problem pomanjkanje izkušenj. Poudarila je, da izkušenj nimaš kje dobit, ker ne dobiš službe, povsod pa je to pogoj, da te vzamejo. Delala je po raznih vrtnarijah in cvetličarnah, največ za 1 leto in največ prek študentskega servisa. To je šlo le do 26 leta, potem ji je status potekel. Zdaj dela v pralnici Šinkovec in je zelo zadovoljna. Perejo, likajo. pakirajo perilo iz zdravstvenih domov...

Načini dela:

Razpravljavci so se strinjali, da **bivši učenci programa NIS** potrebujejo bistveno več časa za profesionalno usposabljanje kot redna populacija, saj se težje in dlje časa prilagajajo. Kljub temu zakonodajnemu področju pa so absolventi OŠPP NIS izenačeni z vsemi ostalimi. Izkušnje zavoda za zaposlovanje so, da ta populacija ozreli bistveno kasneje, tudi s 25 leti, kar je v nasprotju z razmerami, ki vladajo v sistemu šolanja, kjer po treh letih nižjega poklicnega izobraževanja že postanejo iskalci zaposlitve, večinoma pri starosti 18 let. V tem obdobju se od njih ne bi smelo zahtevati visokega storilnostnega učinka pri delu. Zaradi nedozorelosti velikokrat zdržijo pri delu le od enega do treh let. Zaposlitvena rehabilitacija traja zgolj pol leta, 1 leto, izjemoma 2 leti. Osebe so vključene v nek delovni proces, so delno plačane, imajo mentorje, niso pa še vključene v redno zaposlitev. Pri učenju potrebujejo razumevanje, topel odnos, umirjeno delovno okolje, pri delu postopoma pridobivajo na kvantiteti in na kakovosti.

Absolventi posebnega programa pa ne potrebujejo zgolj posebne pozornosti na področju podajanja navodil (npr. potrebno jih je predelat v lahko berljivo obliko), temveč potrebujejo nenehno vodenje, spremljanje. Delo je potrebno razdeliti na več faz, podajati izključno konkretna navodila, nuditi ustrezno podporo in spodbudo, potrebno je ogromno ponavljanja. Pri tej populaciji ne gre zgolj za delo, temveč tudi za sprejetost v kolektiv, integracijo v družbo, 100%-tna vključenost v okolje, saj jih ljudje srečujejo, jih poznajo, so vidni.

Oseb z ZTTMDR se ne da uveljavljat v invalidskih kvotah, nimamo splošnega sprejetega postopka ali načina, ki bi ugotavljal dejanske in konkretne zmožnosti teh oseb, ki se ne morejo zaposliti na rednem trgu dela, sicer izgubijo status. Imeli smo primer delovnega

mesta telefonskega svetovanja, ki so ga ponudili primerni osebi, a je odklonila, saj bi posledično izgubila status, na kar pa ne bi pristala. Po končanem šolanju se vključijo v VDC, ki ga financira država, širitve ni. V njem nudijo funkcionalna znanja, kar pa je v umetnem okolju včasih zelo težko izvedljivo. Stiske staršev so velike, tudi sami so delovno manj učinkoviti, ker imajo v oskrbi takšno osebo.

Ko pri usposabljanju dosežejo svoj nivo, ga tudi obdržijo. Lepo se vključijo v kolektiv, so vestni, natančni in marljivi, so vključeni v družbo, imajo občutek koristnosti, doprinosa...ter so srečni.

Delodajalci: Vključevanje OPP na trg dela onemogoča predvsem ekonomska logika in hude socialne obremenitve, ki jih imajo **delodajalci**. Na trgu dela prihaja do zastoja, ker so delodajalci storilnostno naravnani. Udeleženci v razpravi ugotavljajo, da se v gospodarstvu te osebe praktično ne zaposlujejo več. Težave delodajalcev je povzela njihova predstavnica. Dela se vse bolj mehanizirajo. Lažjih del nimajo več. Problem imajo že z iskanjem delovnih mest za svoje delovne invalide. Za osebe s posebnimi potrebami je to še težje, v strateških načrtih podjetja zaposlovanja oseb s posebnimi potrebami ni. Tehnologija napreduje, ves čas se zahteva nova znanja. Invalidska podjetja zadostijo zahtevanim kvotam, saj se ljudje starajo, zbolevalo, podaljšuje se delovna doba... V preteklosti so imeli zaposlene osebe s posebnimi potrebami, zdaj vladajo drugačne delovne zahteve, drugačna pričakovanja... Stremi se za kapitalom. Težko bi tudi mentorirali te absolvente. Potrebno bi bilo usposobiti ljudi, ki bi lahko izvajali mentorstvo, potrebovali bi posebna znanja. Najtežje pa je za njih najti primerno delo. Če se obseg v delovnih organizacijah manjša, se najprej krčijo pomožna dela. V tekstilni industriji teh del ni več, podobno pa je tudi drugod.

Možne zaposlitve in rešitve

NIS: Cvetličarstvo, enostavna dela v kuhinjah, kidanje snega, pomožna dela v delavnicah, dela na komunalnem področju, pralnica, kmetijstvo, vrtnarstvo, turizem, gostinstvo, domača obrt..., aktualno je socialno podjetništvo. Tudi za njih bo na področju zaposlovanja potreben družbeni dogovor.

Tudi absolvente **PP** bi morali upoštevati v kvoti invalidov, morali bi jih zaposlovati v rednih pogojih dela, imeti bi morali možnost prehajanja med vrtcem, šolo, VDC-jem, Želvo. Predvsem pa ne bi smeli izgubiti statusa, če se za določen čas vključijo v redne oblike dela.

Udeleženci so poudarili pomembnost sodelovanja z LASom, Sožitjem, Želvo,.... Potrebno je sodelovanje vseh deležnikov. Župani imajo moč v lokalni skupnosti, zato so takšne informacije pomembne. Postaviti bi jih morali v center naše pozornosti, da bi pridobili samozavest, imeti jih moramo za enakovredne in enakopravne člane družbe. Udeleženci vidijo možnost **v Evropskih projektih**, tudi MZDSZ, npr: Projekt Prehod mladih s posebnimi potrebami na trg dela (4,2 mio), ki naj bi zagotovil uspešnejši prehod na trg dela (mladostnika se v zadnjem letu šolanja že pripravi na trg dela in se ga poveže z delodajalcem); izvajanje podporne, izobraževalne, svetovalne ipd. storitve za osebe, ki

obkrožajo mladostnika s posebnimi potrebami (starši, strokovni delavci izobraževalnih institucij); mreženje z delodajalci in odpravljanje ovir za zaposlovanje mladih s posebnimi potrebami, tudi na rednem trgu zaposlitve.

Utemeljitev potreb za projekt: prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela v RS ni urejen, zato večina mladih po prenehanju šolanja ostane doma in se niti ne prijavijo v evidenco brezposelnih, tisti pa, ki se, se bojujejo z dolgotrajno brezposelnostjo. Delež brezposelnih mladih s posebnimi potrebami je prevelik, zato je potrebno odpraviti ovire in spodbujati njihovo zaposlovanje vsaj do deleža njihovih vrstnikov - neinvalidov.

Na zavodu za zaposlovanje se oblikuje projekt za **48 koordinatorjev** za zaposlovanje, vendar bo spet problem pridobiti podjetja, ki bodo pripravljena za sodelovanje, pa tudi, ker verjetno kot občina do tega projekta ne bomo upravičeni, ker še vedno pri zaposlitvah kotiramo visoko.

Ugotavljamo, da to področje ureja 30 let star **Zakon** o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. MDDSZ ima v programu dela za leto 2015 tudi sprejem novega Zakona o socialnem vključevanju, ki bo nadomestil prejšnjega. Ključne novosti novega predpisa bodo: širitev kroga upravičencev do denarnih prejemkov in storitev (zlasti širitev na osebe s pridobljeno poškodbo glave in avtiste, ki so bili do sedaj izpuščeni); prenovitev dveh denarnih prejemkov po zakonu (gre za edina dva finančna prejemka po sedaj veljavni zakonodaji: namesto invalidnine nadomestilo za izenačevanje možnosti in poenotenje višine dodatka za pomoč in postrežbo glede na zneske iz drugih zakonov - npr. višine po pokojninski zakonodaji); uvedbo novih, podpornih storitev (usposabljanje za samostojno življenje, samo/zagovorništvo ipd) in tudi omogočiti prehajanje med statusi (sedaj oseba izgubi invalidnino, če se kakorkoli aktivira). Vendar se uresničevanje tega zakona odmika. Državni proračun ne zmore finančnih učinkov zakona, zato se bo o sprejemu in uveljavitvi novega zakona lahko razmišljalo šele v letu 2017.

Ada Šturm, svetovalna delavka

Marjeta Šmid, ravnateljica OŠ Jela Janežiča